

כא. בעניין יחוד ד' וקבלת מלכות שמים

שמי על מנת לייחדני ורבים כאלה. רוצים בזה המאמר שהוא אמנם הוציאנו מן העבדות ועשה עמנו מה שעשה מן החסד והטוב על מנת שנאמין הייחוד כי אנחנו חייבים בזה. והרבה שיאמרו מצות יחוד. ויקראו גם כן זאת המצווה מלכות. כי הם יאמרו (ברכות דף יג ע"א) כדי לקבל עליו עול מלכות שמים. רוצים לומר להודות בייחוד ולהאמינו.

ומצווה שניה היא מצוות קריאת שמע המבוארת בהלכות קריאת שמע.

ובספר המצוות מצווה י':

והמצווה העשירית היא שציוונו לקרוא קריאת שמע בכל יום ערבית ושחרית והוא אמרו יתעלה ודברת כס בשבתך בכיתך וגו' ובשכבך ובקומך. וכבר התבאר משפטי מצווה זו במסכת ברכות. ושם התבאר שקריאת שמע דאורייתא...

וכן הסמ"ג, בעקבות הרמב"ם, מונה שתי מצוות: במצווה ב' יחוד השם ובמצווה י"ח קריאת שמע. וכן הסמ"ק במצווה ב' ומצווה קד. השאלה שיש לברר היא: פרט למה שנתווסף בקריאת שמע חובת הקריאה ערב ובוקר, האם תוכנן של שתי המצוות זהה שהוא יחוד השם או שאלו שני עניינים שונים?

הרמב"ם בהלכות קריאת שמע (פרק ב הלכה ט) כתב: "וצריך להאריך בדל"ת של אחד כדי שימליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות", וזאת על פי הגמרא (ברכות דף יב ע"ב). ושם בהמשך הגמרא: "רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי [חייא בר אבא] חזייה דהוה מאריך טובא. אמר ליה: כיון דאמליכתייה

קריאת שמע נקראת במשנה קבלת עול מלכות שמים (ברכות דף יג ע"א): "למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע - כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה, ואחר כך מקבל עליו עול מצות", וכן במשנה (ברכות דף טז ע"א): "ומעשה ברבן גמליאל שנשא אשה וקרא לילה הראשונה; אמרו לו תלמידיו: למדתנו רבינו שחתן פטור מקריאת שמע! אמר להם: איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפילו שעה אחת" (וכן בברכות דף יג ע"ב ובדף ס ע"ב). לעומת זה בקדושת מוסף בשבת ויום טוב קריאת שמע נקראת יחוד: "ויחון עם המייחדים שמו ערב ובקר פעמים באהבה שמע אומרים", וכן בתחנון: "וחון אום המייחדים שמך פעמים בכל יום תמיד באהבה ואומרים שמע ישראל ד' אלוקינו ד' אחד". וכן בתפילת ריבון בברכת השחר לפי נוסח הרא"ה מובא בבית יוסף (או"ח סימן מ"ו): "ומייחדים את שמך פעמים באהבה ואומרים ה' אלהינו ה' אחד". ויש לברר האם יש כאן שני עניינים הכלולים בפסוק שמע ישראל, או שכאן יש עניין אחד שיש לו שני ביטויים?

הרמב"ם, בניגוד למוני המצוות שקדמו לו מונה בפסוק שמע ישראל שתי מצוות, מצווה אחת היא מצוות הייחוד המבוארת בהלכות יסודי התורה (פ"א ה"ז) ובספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה ב':

והמצווה השניה היא הצווי שציוונו באמונת הייחוד והוא שנאמין כי פועל המציאות וסבתו הראשונה אחד והוא אמרו יתעלה שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחד. וברוב המדרשות תמצאם יאמרו על מנת ליחד את

שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה, ואחר כך מקבל עליו עול מצוות". הרי שלפי הרמב"ם קבלת מלכות שמים זהה עם האמנת הייחוד.

כמו כן הסמ"ג העתיק את דברי הגמרא האמורים ביחס לקריאת שמע: "וצריך להאריך בד'" במצווה ב' העוסקת במצוות הייחוד ולא במצוות קריאת שמע (מצווה יח). הרי שגם לפי הסמ"ג שתי המצוות שבפסוק, קריאת שמע והאמנת הייחוד זהות בתוכנן. אלא שיש הבדל בין הרמב"ם לבין הסמ"ג, הרמב"ם בהלכות יסודי התורה (פרק א הלכה ו') כשמדבר על מצוות האמנת הייחוד מסיים ואומר "וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר ה' אלהינו ה' אחד", ואינו מביא את תחילת הפסוק "שמע ישראל". לעומת זה הסמ"ג כתב (מצווה ב'): "מצוות עשה להאמין ולשמוע היא הקבלה שהוא אחד בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם שנאמר שמע ישראל ד' אלוהינו ד' אחד". הבדל זה נובע מהבדלי תפיסה אם המצווה להאמין או לדעת. הסמ"ג כותב גם במצווה הראשונה: "מצוות עשה להאמין..." וכן במצוות הייחוד כתב "להאמין". לעומת זה הרמב"ם גם במצוות מציאות השי"ת וגם במצוות ייחוד השם (הלכות יסודי התורה פרק א' ה"ו וה"ז) כתב: "וידיעת דבר זה מצוות עשה שנאמר אנוכי ד' אלוהיך", "וידיעת דבר זה מצוות עשה שנאמר ד' אלהינו ד' אחד".

נראה שהבדל זה בין הרמב"ם לסמ"ג יכול להיות קשור להבדל אחר שהוא משמעותי ביותר בין שיטת הרמב"ם לשיטת הסמ"ג. הבדל זה נוגע להבנת המושג אחד שבפסוק שמע ישראל. השאלה העיקרית היא אם אחד הוא מושג אריתמטי, כלומר מספרי, או שאין זה מושג מספרי אלא מושג ייחודי שאינו

למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים, תו לא צריכת", וגרסת הבה"ג (סימן א הלכות ברכות פרק שני) היא: "אמר ליה לא צריכת אלא כדי שתמליכהו עליך ועל השמים ועל הארץ ועל ארבע רוחות העולם", וכן גרסת שבולי הלקט (עניין תפילה סימן טו), ומשמע דבזה מתקיימת קבלת עול מלכות שמים. וכן הרא"ה מלונלי בספר אורחות חיים (הלכות קריאת שמע אות יח) כתב: "וצריך להאריך כשיאמר ד' אלוהינו שיחשוב בליבו ד' מלכנו וזהו קבלת מלכות שמים".

ולפי זה אפשר היה לכאורה לומר שגם לרמב"ם והסמ"ג במצוות קריאת שמע נתחדש עניין קבלת מלכות שמים, וזה דבר שלא נכלל במצוות האמנת הייחוד. אולם דבר זה לא ניתן להאמר כלל שהרי הרמב"ם בספר המצוות (מצווה ב') שעוסקת במצוות האמנת הייחוד כתב: "ויקראו גם כן זאת המצווה מלכות. כי הם יאמרו (ברכות דף יג ע"א) כדי לקבל עליו עול מלכות שמים. רוצים לומר להודות בייחוד ולהאמינו". והנה מה שהרמב"ם כותב "ויקראו גם כן זאת המצווה מלכות שמים" דבר זה לא מצינו אלא בקריאת שמע, ובהכרח שהרמב"ם סובר ששתי המצוות זהות בתוכנן. דבר נוסף אנו למדים מדבריו שעצם ההאמנה וההודאה בייחוד נחשבת קבלת עול מלכות שמים ואין זה דבר נוסף על מצוות הייחוד כדמשמע מדברי הבה"ג והאורחות חיים. וכן בהלכות קריאת שמע (פרק א ה"ד) כתב: "ומקדימין לקרות פרשת שמע מפני שיש בה ייחוד השם ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו", בנוסח זה חזר הרמב"ם על דברי רבי יהושע בן קרחה במשנה בברכות (דף יג ע"א) "למה קרמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע - כדי

פרשת קריאת שמע כבר אמרתי לך אין לי עסק
בנסתרות... ומסיים ואומר:

כבר ביאר כל מה שאמרנו באומרו: וידעת
היום והשבות אל לבבך, כי ה' הוא האלוקים
בשמים ממעל, ועל הארץ מתחת, אין עוד.
וידעת היום: כולל הלימוד והשמיעה.
והשבות אל לבבך; על החקירה. כי ה' הוא
האלוקים; כולל האמונה והקבלה. שהחקירה
תביא לדעת, שאין עוד זולתו, אדון בשמים
ממעל, ועל הארץ מתחת, אין עוד.

לעומת זה אם אנו רואים בבטוי אחד שם תואר
נתחדשו לנו ידיעות בתאור יישותו,
יישותו ולא ח"ו מהותו, דברים שלא נתבארו
בשום מקרא אחר בתורה ואף על פי שהתואר
הוא תואר שולל. וכך כתב הרמב"ם במורה
נבוכים (חלק א פרק נט): "כן כל מה שתוסיף
בשלילה ממנו יתברך, תקרב אל ההשגה ותהיה
יותר קרוב אליו ממי שלא שלל מה שכבר
התבאר לך במופת שלילתו".

והנה לפני שנעמוד על הנימוקים הפילוסופיים
של הרמב"ם המונעים ממנו להבין את
הביטוי אחד כמושג מספרי נוכיח שיש לרמב"ם
סבה נוספת שלא לפרש את אחד כמושג מספרי.
אם אחד הוא מושג מספרי, מה שנאמר בפסוק
זה הוא שאין אל אחר, והרי דבר זה נאמר כבר
בפסוק: "לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני"
לדעת הרמב"ם. כי בעוד שרש"י (שמות כ, ג')
מפרש על פי המכילתא שזו אזהרה לא לקיים
צלמים, והרמב"ן מפרש שזו אזהרה שלא לקבל
על עצמו אלוהות אחרת, עיין בפירושו על
התורה (שמות כ ג') ובהשגותיו על מצות ל"ת
מצוה ה', הרמב"ם מפרש כך (הלכות יסודי
התורה פרק א ה"ו): "וידעת דבר זה מצות
עשה שנאמר אנכי ה' אלהיך, וכל המעלה על

אלא שם תואר. ומאחר ואין לייחס לקב"ה
תוארים חיובים אם כן הוא בהכרח שם תואר
שולל, וכמו שכתב הכוזרי במאמר ב' אות ב':
"ואשר לתארים השוללים כמו חי ואחד וראשון
ואחרון לא תואר בהם האלוה כי אם למען
ישולל מהם הפכס, לא כדי ליחס לו בהוראת
השכיחה אצלנו". ושם בהמשך: "וכן אין אנו
אומרים אל האלוה אחד כי אם למען לשלול
ממנו הריבוי לא למען נייחס את האחדות במובן
שיש לשם אחדות אצלנו". שיטה זו של הכוזרי
היא שיטת הרמב"ם כמו שנבאר. לעומת זה
מדברי הסמ"ג משמע שהבין "אחד" כמושג
מספרי שהרי מביא כתנא דמסייע את דברי
הרס"ג (מצווה ב'): "ורב סעדיה כתב להשיב
לכופרים שאומרים שהם שנים או שלשה אם לא
יוכל האחד לעשות מעשה אלא בעזר חברו הרי
שניהם חלשים ואם אחד מהם יכול להכריח את
חברו הרי שניהם מוכרחים...". והנה, יש הבדל
גדול בתוכן מצוות יחוד בין שתי השיטות. לפי
שיטת הסמ"ג ענינו של אחד לומר שאין עוד
מלבדו, כלומר שאין עוד אל. דבר זה נאמר
ונשמע בפסוקים רבים בתורה כמו שמדגיש
הסמ"ג בסוף דבריו:

ועוד האריך מאד בעניין הייחוד ואין צורך
כל כך להאריך כי כל ישראל תקועים
באמונה חזקה כי יוצר הכל הוא אחד מיוחד
כמו שנאמר (דברים ו, ד) ד' אחד, ונאמר
(שם ד, לה) אתה הראת לדעת וגומר, ונאמר
(שם ד, לט) וידעת היום והשבת וגומר,
ונאמר (שם לב, לט) אני אני הוא ואין
אלוקים עמדי ובמקרא יש מקראות רבות
כאלו.

וכן הרשב"א בתשובתו (חלק ה סימן נח)
הפותח במילים "עוד שאלת לבאר לך ענין

המילה אחד איננה מתפרשת במובן של המספר אחד לעומת מספר אחר. וכן כתב הרמב"ם בפירושו המשניות פרק חלק (סנהדרין פרק י' היסוד השני): "אחדותו יתעלה. והוא שזה עילת הכל אחד לא כאחדות המין ולא כאחדות הסוג, ולא כדבר האחד המורכב שהוא מתחלק לאחדים רבים, ולא אחד כגוף הפשוט שהוא אחד במספר אבל מקבל החלוקה והפיצול עד בלי סוף, אלא הוא יתעלה אחד אחדות שאין אחדות כמוה בשום פנים, וזה היסוד השני מורה עליו מה שנאמר שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד". ובמורה נבוכים (חלק א פרק נו) מוכיח שלא ניתן לייחס לקב"ה אחדות במובן מספרי, ובפרק נ"ח כתב: "כי זה הנמצא אין אחר כמוהו ואמרנו כי הוא אחד הענין הרחקת הרבוי".

כלומר תואר שולל. ואם נשאל את עצמנו מה נתחדש לנו בידיעותנו על יישותו, עיין בהלכות יסודי התורה (פרק א הלכה ז) ובמורה נבוכים (חלק א פרק לה), ותמצית הדברים שנכללים באחד: א. שלילת הגשמיות וכל הנובע ממנה. ב. שלילת ההפעלות ממנו, ובמילים אחרות: חוסר השתנות. ג. שלילת כל אפשרות של דמיון בינו לבין מי שהוא או מה שהוא מברואיו, וידיעות אלו לא נכללו בפסוק "והשבות אל לבבך וכו'" רק כאן על ידי הבנה נכונה של מושג אחד.

והנה הרמב"ם כותב (מו"נ חלק א' פרק לה), שדברים אלה יש ללמד גם את הנערים וכל המוגבלים בכושרם לתפוס מושגים מופשטים. כשם שצריכים לחנך את הנערים כי ד' אחד ואין לעבוד לזולתו כך צריך לשנן כי ד' אינו גוף ואין דמיון בינו לבין בראיו כלל.

והנה, הגמ' (ברכות דף כ' ע"ב) אומרת שנשים פטורות ממצוות קריאת שמע כי זו

דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה, עובר בלא תעשה שנאמר לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני, וכופר בעיקר שזהו העיקר הגדול שהכל תלוי בו". יוצא שכל תוכן מצוות שמע ישראל לפי הסמ"ג והרשב"א נכלל כבר בלאו של לא יהיה לך לדעת הרמב"ם (וע' סמ"ג ל"ת א' שמנסה להתגבר על בעיה זו). ועל כן שמע ישראל בא להוסיף לנו ידיעות ביישותו. נשים לב, שבמודע שהסמ"ג כותב בשם הרס"ג להשיב לכופרים שאומרים שהם שניים או שלשה, כתב הרמב"ם בהלכה ז': "אלוה זה הוא אחד ואינו שניים". הוא לא כותב "ואינם שניים", שהרי על זה כבר כתב בהלכה ו', אלא בא לומר על יישותו שהוא אחד ואינו שניים, כלומר: תיאור יישותו.

והנה, מספר שייך בדבר המנוי והספור. בדבר שלא שייך מנין וספירה גם לא שייך לומר אחד במובן מספר. כבר קדם לרמב"ם ר"ש אבן גבירול ב"כתר מלכות" שכתב "אתה אחד אבל לא כאחד הקנוי והמנוי כי לא ישיגך ריבוי ושינוי לא תואר ולא כינוי". וכן כתב רבנו בחיי בחובות הלבבות (שער הייחוד פרק ח). על פי זה המשפט ד' אחד כאשר המלה אחד היא מספר הוא משפט לא נכון. עצם מושג אלוקים כולל בתוכו את חוסר האפשרות שהם שניים שהרי אם אלוקים בתפיסתנו הוא כל יכול באופן בלתי מוגבל אם כן אי אפשר להיות שנים בעלי יכולת בלתי מוגבלת. הלכך, ברגע שאתה מעלה אפשרות של שנים ואתה בא לשלול אפשרות זאת ולומר שיש אחד ולא שנים, אם כן שוב אין זה אלוקים כי אם זה יכול להיות שנים, אלא שיש רק אחד, אז זה משהו אחר. בהכרח אם אנו אומרים שד' אחד הכוונה "אחד ולא באחדות", כאשר אחדות היא אחדות המין והסוג. כלומר,

יוסי שפסוקים אלו מורים על מלכות מתבארים על פי מה שכתב הרמב"ן על הפסוק "אנוכי ד' אלוקיך": "כי היכולת תורה על הייחוד". ואם כן גם הייחוד מורה על היכולת ויכולת היינו מלכות, כלומר שלטון מוחלט בלי כל מונע. דבר זה חייבו חכמים להדגיש בקריאת שמע, כלומר לא רק קבלת עול מלכות שמים שבאה לידי ביטוי לפי הרמב"ם בעצם ההאמנה וההודאה בייחודו אלא יש צורך לבטא את מלכותו בשמים וארץ, וזה מה שכתב הרמב"ם (הלכות קריאת שמע פרק ב הלכה ט') על פי הגמרא: "וצריך להאריך בדל"ת של אחד כדי שימליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות".

והנה רש"י כתב במסכת ברכות (דף יג ע"ב ד"ה בדל"ת): "אבל בדל"ת יאריך עד כשיעור שיעשנו בלבו יחיד בשמים ובארץ ולארבע רוחותיה" וכן בד"ה דאמליכתי: "שהארכת שיעור שתחשוב בלבך ה' אחד בשמים ובארץ וארבע רוחותיה". והנה לשון זו של רש"י נראית לכאורה תמוהה. איך ניתן לייחס לקב"ה מקום, הרי כידוע הוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו (ספר יצירה-הדברים מובאים ברש"י עה"ת שמות לג/כא על הפסוק "הנה מקום אתי ונצבת על הצור"). ואפשר לומר כי אין כוונת רש"י לומר על יישותו שהוא יחיד בשמים וארץ, אלא על ממשלתו, וכפי שמפרש הסמ"ק. במצוות אנוכי (מצווה א) הסמ"ק כותב: "לידע שאותו שברא השמים וארץ הוא לבדו מושל מעלה ומטה ובד' רוחות כדכתיב אנוכי ד' אלוקיך". במצוות קריאת שמע (מצווה ב) הוא כותב "ליחדו פירש רב סעדיה גאון כי כמו שצריכים אנו להאמין כי הוא האדון המנהיג הכל כך יש לנו להאמין שאין זולתו מנהיג". אך להבין רש"י כפשוטו

מצוות עשה שהזמן גרמא. והרי לא ייתכן שנשים תהיינה פטורות ממצות ייחוד השם שנאמר לנו בפסוק של שמע ישראל. לכן הרמב"ם סובר שיש בפסוק זה שתי מצוות: מצוות ייחוד השם, כלומר האמנת הייחוד שהיא מצווה שכולם מחויבים בה כולל נשים, ומצוות קריאת שמע בערב ובוקר שזאת מצוות עשה שהזמן גרמא והנשים פטורות.

אשר לסמ"ג אמנם תוכן מצוה זו נאמר ונשנה במקרא בפסוקים כמו "אתה הראית לדעת" וכן: "וידעת היום והשבותך אל לבבך" אך כל זה בגדר ידיעה ולא מצווה, ועל ידי האמנת הייחוד שנכלל בפסוק שמע ישראל ידיעה זו הפכה להיות מצווה. והנה אף על פי שהרמב"ם רואה בביטוי "אחד" שם תואר מכלל התארים השליליים פשוט שנכלל בזה גם האמונה שהוא אחד ואין אל אחר כמבואר בהלכות יסודי התורה (פרק א הלכה ז). דבר זה מורה לנו גם שמלכותו בכל משלה. וזהו באור דברי הרמב"ם בהלכות שופר (פרק ג הלכה ט) שכתב: "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, אתה הראת לדעת וכו' וידעת היום והשבות אל לבבך וכו' כל פסוק מאלו מלכות הוא ענינו אף על פי שאין בו זכר מלכות והרי הוא כמו ה' ימלוך לעולם ועד, ויהי בישורון מלך וכו'". זו מחלוקת תנאים בברייתא במסכת ראש השנה (דף לב ע"ב): "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד - מלכות, דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר: אינה מלכות. וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלוקים... אין עוד - מלכות, דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר: אינה מלכות. אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלוקים אין עוד מלבדו - מלכות, דברי רבי יוסי. רבי יהודה אומר: אינה מלכות", והרמב"ם פסק כרבי יוסי. דברי רבי

הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקב"ה גוף וגוייה שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, והגוף לא יהיה בשני מקומות, ונאמר כי לא ראיתם כל תמונה, ונאמר ואל מי תדמיוני ואשוה, ואילו היה גוף היה דומה לשאר גופים.

מה שכתב הרמב"ם "הרי זה מפורש בתורה", הכתוב הזה אינו בתורה אלא ביהושע (ב, יא). בתורה יש פסוק אחר שיש בו את הראיה שבקש להביא והוא "וידעת היום והשבת אל לבבך כי ד' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד" (דברים ד, לט). ובעצם יש להתפלא שהרמב"ם הביא את הפסוק ביהושע שרחב אמרה למרגלים ולא הביא את הפסוק מספר דברים.¹ ויש מדפוסים הרמב"ם שהמילים "ד' אלוקים" הם בסוגריים, כי אמנם הביטוי "ד' אלוקים" מופיע רק בספר יהושע, והמדפיסים הסתפקו האם כוונת הרמב"ם להביא את הפסוק מספר דברים או מספר יהושע. ובהוצאה המנוקדת של מוסד הרב קוק כבר השמיטו את המילים "ד' אלוקים" ומציינים את המקור של הפסוק מדברים ד, לט. למעשה קלקלו במקום לתקן שהרי במהדורת הפסקימיליה של ספר המדע שהרמב"ם אישר בחתימת ידו בסוף הספר את הנוסח, כתוב כמו שכתבו בדפוסים "כי ד' אלוקים הוא האלוקים בשמים ממעל וכו'" והיינו הפסוק מספר יהושע.²

נראה תמוה. אף על פי שאנו מוצאים במקרא: "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ד' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד", המשמעות הפשוטה בפסוק זה היא שלילת אל אחר בשמים ובארץ, וזהו "אין עוד". אבל כלשון חיובי זה נראה לכאורה תמוה.

ונלע"ד לפרש את דברי רש"י באופן אחר, דהנה זה שאמרנו דהפירוש בפסוק "והשבות", הוא שלילת אל אחר בשמים ובארץ, דבר זה אינו מוסכם לכל. אמנם גם הרשב"א מפרש את הפסוק כך בתשובה הנ"ל וכך כתב: "וכבר ביאר כל מה שאמרנו באומרנו: וידעת היום והשבות אל לבבך, כי ה' הוא האלוקים בשמים ממעל, ועל הארץ מתחת, אין עוד. וידעת היום: כולל הלימוד והשמיעה. והשבות אל לבבך; על החקירה. כי ה' הוא האלוקים; כולל האמונה והקבלה. שהחקירה תביא לדעת, שאין עוד זולתו, ארון בשמים ממעל, ועל הארץ מתחת, אין עוד". אולם הרמב"ן כנראה פירש אחרת את הפסוק. על הפסוקים בדברים (ד לט-מ) "וידעת היום והשבת אל לבבך כי ד' הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ד' אלהיך נתן לך כל הימים" כתב הרמב"ן (בסוף הפירוש על פסוק לב): "ואחרי שהשם הגדול הוא האלוקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד, תשמור מצותיו וחקותיו למען ייטב לך בשמים ממעל, ולמען תאריך ימים על הארץ מתחת". והנה הרמב"ן הוסיף ו' החיבור וכתב "ואין עוד", וצריך בירור מה כוונתו.

ענין ברמב"ם הלכות יסודי התורה (פרק א הלכה ח'): :

1 ראה במפרש על הלכות יסודי התורה בהלכה זו.
2 ש להעיר שאמנם במהדורת הפסקימיליה כתוב "ה' אלוקים הוא האלוקים" היינו הפסוק מיהושע, אך מעל המילה "אלוקים" קיים ניקוד, שזו צורת המחיקה הידועה אצל הקדמונים. ולכן

ולמען תאריך ימים על הארץ מתחת". כלומר, מאחר והוא יתברך נמצא בשמים ממעל ועל הארץ מתחת על כן יטב לך בשמים ממעל ותאריך ימים על הארץ מתחת. והנה על פי דברי הרמב"ם והרמב"ן הנ"ל אפשר לומר שזו כוונת רש"י באומרו שיאריך עד שיעשנו בלבו יחיד בשמים ובארץ, כלומר הקב"ה אינו גוף ועל כן יכול להיות גם בשמים וגם בארץ בו זמנית. **ולסיום** נזכיר את פירושו המקורי של הרשב"ם (דברים ו, ד) שעקף את הבעיות המתעוררות בייחוס אחדות מספרית לקב"ה. לפי פירושו לא מדובר כאן על ישותו יתברך שהוא אחד אלא על התייחסות של ישראל כלפי הקב"ה: "ה' אלהינו ה' אחד - ה' הוא לבדו אלהינו ואין לנו אלוה אחר עמו וכן בדברי הימים ואנחנו ה' אלהינו ולא עזבנוהו. כלומר ה' אלהינו ולא העגלים שאתם משתחווים להם. א' אחד. לו לבדו נעבוד ולא נצרף לעבוד עמו אל אחד אפי' לקסום קסמים כמו שפירשתי למעלה".

ונראה שהרמב"ם רוצה להוכיח מן הכתוב שד' אכן נמצא בשמים ובארץ ולכן בהכרח שאינו גוף "והגוף לא יהיה בשני מקומות". והנה את הפסוק "וידעת היום והשבות אל לבבך" מפרש הרמב"ם כרשב"א, או בכל אופן אפשר לפרש כרשב"א, שאין אל אחר בשמים ובארץ וכאילו כתוב "אין עוד בשמים ממעל ועל הארץ מתחת". לפי ההסבר הזה אי אפשר להוכיח מכאן שהקב"ה נמצא בשמים ובארץ ולכן אינו גוף. לכן הביא הרמב"ם את הפסוק מיהושע ששם לא נזכר "אין עוד" ועל כורחנו הפירוש שאכן ד' נמצא גם בשמים וגם בארץ. אמנם הרמב"ן מפרש גם את הכתוב בדברים "וידעת היום" כפי שהרמב"ם מפרש את הכתוב בספר יהושע, ועל כן כתב הרמב"ן "ואין עוד" לומר כי שני דברים נאמרו: א. ד' נמצא בשמים ובארץ, ב. אין עוד אל אחר. רק לפי ההבנה הזאת בפסוק אפשר להבין את דברי הרמב"ן. "ואחרי שהשם הגדול הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואין עוד, תשמור מצותיו וחקותיו למען ייטב לך בשמים ממעל,

כתבו בשינויי נוסחאות לרמב"ם בהוצאת שבתי פרנקל, על הנוסח המשמיט את המילה "אלקים": "וכן הוגה בכת"י שרבנו חתום עליו". ולפי זה הפסוק שהביא הרמב"ם הוא הפסוק מספר דברים. אך כיון שלא מדובר על תוספת אלא על סימן מחיקה, לא ברור אם המחיקה היתה לפני הרמב"ם המחיקה שעל ידי הניקוד מעל המילה "אלוקים" או שהניקוד נוסף מאוחר יותר. הלכך בכל אופן מכלל ספק לא יצאנו, ויותר מסתבר שאם לכתחילה הרמב"ם כתב את הפסוק בדברים, המעתיק לא היה מגיה במקום זה את הפסוק ביהושע. וגם אם נאמר שמדובר על טעות ולא על הגהה מכוונת, עדיין צריך לומר שבטעות המעתיק הוסיף מלה שלא היתה כתובה לפניו.

